

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

APPLICATION OF CRIMINAL PROCEDURAL RULES AT THE PREPARATORY PROCEEDING STAGE AS IMPORTANT ELEMENT OF JUDICIAL ACTIVITIES

Загурський О.Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
ДВНЗ «Тернопільський національний економічний університет»*

Стаття присвячена дослідженню особливостей застосування кримінальних процесуальних норм на стадії підготовчого провадження в парадигмі реалізації кримінальної процесуальної політики. Проаналізовано наукові підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до механізму застосування кримінальних процесуальних норм. Обґрунтовано, що застосування кримінальних процесуальних норм може знаходити своє відображення у процесуальних діях та процесуальних рішеннях суду.

Ключові слова: підготовче провадження, судове провадження, кримінальні процесуальні норми, кримінальна процесуальна політика, застосування кримінальних процесуальних норм.

Статья посвящена исследованию особенностей применения уголовных процессуальных норм на стадии подготовительного производства в парадигме реализации уголовной процессуальной политики. Проанализированы научные подходы отечественных и зарубежных ученых к механизму применения уголовных процессуальных норм. Обосновано, что применение уголовных процессуальных норм может находить свое отражение в процессуальных действиях и процессуальных решениях суда.

Ключевые слова: подготовительное производство, судебное разбирательство, уголовные процессуальные нормы, уголовная процессуальная политика, применение уголовных процессуальных норм.

The present article investigates features of criminal procedure principles at the stage of preparatory proceedings in paradigm of criminal procedure policy implementation. Scientific approaches of domestic and foreign scientists on the mechanism of criminal procedure rules are analyzed. It is grounded that usage of criminal procedure rules may be reflected in judicial proceedings and legal decisions.

Key words: preparatory proceeding, legal proceeding, criminal procedure rules, criminal procedure policy, criminal procedure rules.

Постановка проблеми. У доктрині права прийнято виокремлювати такі види реалізації права: дотримання, виконання, використання і застосування права, причому домінуючим у цій системі залишається саме правозастосування. Це пояснюється тим, що органи кримінальної юстиції є обов'язковою й уповноваженою стороною правозастосовного процесу і покликані, у свою чергу, виконувати покладені на них обов'язки і забезпечувати виконання приписів кримінального процесуального права. В юридичній літературі виділяють судову форму застосування кримінальних процесуальних форм, адже суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом. У зв'язку з цим виникає потреба наукового переосмислення правової природи застосування кримінальних процесуальних норм судом на стадії підготовчого провадження.

Стан опрацювання. Окремими аспектами застосування кримінальних процесуальних норм на стадії підготовчого провадження цікавилися як українські, так і зарубіжні вчені: О. Бабаєва, Ю. Грошевий,

С. Дячук, О. Єні, О. Капліна, С. Крушинський, В. Луцик, Л. Матієк, В. Попелюшко, Н. Сиза, В. Трофименко, О. Шило, О. Шминдрук та ін.

Проте комплексне дослідження особливостей застосування кримінальних процесуальних норм на стадії підготовчого провадження в парадигмі реалізації кримінальної процесуальної політики проводилось небагато вченими-процесуалістами й практиками, оскільки основна увага була зосереджена на дослідженні мети, завдань та значення підготовчого провадження в суді першої інстанції.

Метою статті є науково обґрунтований, комплексний аналіз проблем застосування кримінальних процесуальних норм судом на стадії підготовчого провадження, формулювання пропозицій щодо необхідності належного удосконалення механізму правозастосування в контексті реалізації завдань кримінальної процесуальної політики України.

Виклад основного матеріалу. О. Єні та Л. Матієк, досліджуючи правову природу підготовчого провадження як елементу судового провадження в суді першої інстанції, вказують: «Підготовче провадження відповідає всім вимогам, які висуваються саме до стадій. Так, підготовче судове провадження:

а) здійснюється у визначені законом процесуальні строки; б) характеризується власними процесуальними завданнями, які зумовлені тим, що у цьому провадженні вирішуються два важливі блоки питань: щодо перевірки процесуальних підстав для призначення судового розгляду, а також щодо підготовки до розгляду матеріалів кримінального провадження в судовому засіданні; в) має певне коло учасників (прокурор, обвинувачений, захисник, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, *представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження*) (курсив – О.З.); г) відповідний процесуальний порядок здійснення цього провадження передбачений главою 27 Кримінального процесуального кодексу України; д) завершується прийняттям певного підсумкового процесуального рішення» [1, с. 287–288].

До системи завдань, які виконуються судом у стадії підготовчого провадження, належать: 1) перевірка відповідності процесуальних документів, поданих прокурором, вимогам кримінального процесуального закону; 2) розгляд скарг та клопотань учасників кримінального провадження; 3) з'ясування наявності підстав для завершення кримінального провадження; 4) встановлення відсутності порушень вимог кримінального процесуального закону, що перешкоджають призначенню судового розгляду; 5) вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду [2].

О. Загурський зауважує: «Застосування норм кримінального процесуального права представляє собою особливий спосіб реалізації їх вказівок та дозволів, який виражає активну, цілеспрямовану і вирішальну діяльність компетентних органів держави (оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, прокуратури та суду) щодо створення, зміни і припинення кримінальних процесуальних відносин, які спрямовані на здійснення завдань кримінального провадження» [3, с. 172].

Якщо розглядати кримінальну процесуальну політику через призму реалізації кримінальних процесуальних норм, то застосування кримінальних процесуальних норм може знаходити своє відображення в процесуальних діях суду та процесуальних рішеннях, які ним приймаються у точній відповідності до приписів кримінального процесуального законодавства. Це зовнішня сторона діяльності суду, яка є найбільш видимою та оцінюваною. Саме вона найбільшою мірою піддається правовому регулюванню зі сторони держави і нормативному закріпленню в Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України.

Суб'єктами застосування кримінальних процесуальних норм на стадії підготовчого провадження виступають: а) суддя одноособово; 2) колегіально суд у складі трьох професійних суддів (за винятком кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру – судовий розгляд клопотання про застосування таких заходів, згідно зі ст. 512 КПК, здійснюється суддею лише одноособово).

О. Бабаєва вирізняє такі етапи (частини) підготовчого провадження:

1) отримання та реєстрація матеріалів кримінального провадження в автоматизованій системі документообігу суду та визначення судді, до якого вони надійдуть, призначення суддею дати підготовчого засідання та виклик сторін (ч. 2 та ч. 3 ст. 35 та ч. 1 ст. 314 КПК України);

2) проведення підготовчого судового засідання, в порядку, визначеному законом для конкретного виду кримінального провадження (ч. 2 ст. 314 та частинами 1–7 ст. 474 КПК України);

3) постановлення в нарадчій кімнаті рішення за результатами підготовчого судового засідання (ч. 3 ст. 314 КПК України);

4) вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду, закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду (ст. 315, ст. 316 та ст. 317 КПК України) [4, с. 184].

Таким чином, процес застосування кримінальних процесуальних норм судом на стадії підготовчого провадження складається з певних етапів.

1) *Етап встановлення юридичного факту*, який є підставою для призначення підготовчого судового засідання: отримання обвинувального акту; клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 314 КПК України), про що головуючий робить відповідний запис у контрольному журналі судових справ та інших матеріалах, переданих для розгляду судді.

Безпосередньому застосуванню суддею (судом) підлягають положення ч. 2 ст. 111, ст. 134, ст. 314, ст. 336 КПК України в кожному конкретному випадку вирішення питання про наявність юридичного факту.

2) *Етап проведення підготовчого судового засідання, який включає в себе*: а) відкриття підготовчого судового засідання й оголошення про його початок; б) перевірка явки учасників (вирішення питання про відкладення судового засідання); в) повідомлення про здійснення повного фіксування судового провадження, а також про умови його фіксування; г) оголошення складу суду, прізвища запасного судді (за необхідності), учасників судового провадження, які підлягають виклику згідно ч. 2 ст. 314 КПК України, а також перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання; вирішення питання про відвід; г) вручення судовим розпорядником особам, які беруть участь у підготовчому провадженні, пам'ятки про їх права й обов'язки, передбачені КПК, і, в разі необхідності, додаткового роз'яснення їх головуючим.

До цього етапу варто віднести дії суду щодо з'ясування думки учасників судового провадження щодо можливості призначення судового розгляду та вирішення клопотань, заявлених ними. Цей етап є підсумковим для учасників судового провадження, оскільки вони можуть використати свої процесуальні права. Першим думку щодо можливості призначення судового розгляду та наявності/відсутності підстав для прийняття рішення, висловлює проку-

пор, а потім – захисник та інші учасники судового провадження.

Безпосередньому застосуванню суддею (судом) підлягають положення ч. 4 ст. 26, ст. ст. 75–83, ч. 2 ст. 314, ст. ст. 342–345, ст. 384, ч. 2 ст. 474 КПК України.

3) *Етап винесення підсумкового судового рішення за результатами підготовчого провадження.* У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти одне з передбачених ч. 3 ст. 314 КПК України:

1) ухвалити вирок, яким затвердити угоду про визнання винуватості чи про примирення і призначити узгоджену сторонами міру покарання. Вирок на підставі угоди має відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків і може бути оскаржений у порядку, передбаченому ч. 4 ст. 475 КПК України;

2) відмовити в затвердженні угоди за наявності підстав, передбачених ч. 7 ст. 474 КПК України, й повернути кримінальному прокурору з метою продовження досудового розслідування або призначити судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку;

3) закрити кримінальне провадження за наявності підстав, передбачених п. 4-8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України: а) набрання чинності законом, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою; б) смерть обвинуваченого (за винятком випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого); в) існування вироку за тим самим обвинуваченням, який набрав законної сили, або постановлення ухвали суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням; г) відмова потерпілого чи його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; г) звільнення особи від кримінальної відповідальності; д) відмова прокурора від підтримання обвинувачення та відмова потерпілого, його представника або законного представника підтримувати обвинувачення самостійно;

4) відмовити в задоволенні клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі встановлення судом необґрунтованості такого клопотання або ж коли обвинувачений заперечує проти цього;

5) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових медичного або виховного характеру, якщо вони не відповідають вимогам ст. ст. 291, 292 КПК;

6) доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь. Досудова доповідь має містити: а) соціально-психологічну характеристику обвинуваченого (особистість обвинуваченого, умови його життя і т. п.); б) оцінку ризику вчинення кримінального правопорушення; в) висновок про можливість виправлення без позбавлення волі або обмеження волі на певний строк з урахуванням доступних програм і послуг, за умови реалізації яких можна досягнути належної поведінки без застосування покарань, пов'язаних з ізоляцією [5].

Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді

кримінальних справ у судах першої інстанції» від 30 травня 2008 р. визначені додаткові підстави для повернення обвинувального акта прокурору: коли в обвинувальному акті містяться положення, що суперечать одне одному; обвинувачення, викладене в обвинувальному акті, є неконкретним; коли в обвинувальному акті відсутні дані про місце перебування обвинувачених, дані про потерпілого, якщо той встановлений у справі; коли в обвинувальному акті немає посилань на аркуші справи [6].

У зв'язку з цим С. Дячук зазначає: «Коли в обвинувальному акті містяться положення, які стосуються істотних для конкретного кримінального провадження обставин і, очевидно, суперечать одне одному, обвинувальний акт не можна визнати таким, що відповідає вимогам КПК, оскільки цей недолік унеможливує реалізацію обвинуваченим свого права на захист в контексті права знати, у вчиненні якого конкретного кримінального правопорушення його обвинувачують, та робить неможливим визначення меж судового розгляду» [7, с. 135–136].

В ухвалі суд зобов'язує прокурора протягом визначеного ним розумного строку усунути виявлені недоліки. Така ухвала негайно направляється прокурору й може бути оскаржена в апеляційному порядку;

7) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру за підсудністю. Згідно з ч. 2 ст. 34 КПК України, питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції вирішується колегією суддів за поданням місцевого суду або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів із дня винесення такого подання або клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала [8];

8) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру;

9) зупинити підготовче провадження, у випадку наявності підстав, передбачених ст. 335 КПК. Безпосередньому застосуванню суддею (судом) підлягають положення п. 2 ст. 34, пп. 4-8 ч. 1, ч. 2 ст. 284, ст. ст. 285–288, ст. ст. 291–292, ст. ч. 3, ч. 4 ст. 314, ст. 335, ст. ст. 468–475 КПК України.

4) *Етап вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду.* Якщо під час підготовчого судового засідання не буде встановлено підстав для прийняття рішення, передбачених пп. 1–4 ч. 3 ст. 314 КПК, суд, заслухавши думку прокурора, пояснення учасників підготовчого судового засідання, переходить до вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду: а) визначає дату і місце проведення судового розгляду; б) з'ясовує, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд; в) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді; г) розглядає клопотання учасників судового провадження: про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту; витребування певних

речей; д) вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду.

В. Попелюшко підкреслює: «Вирішення цих питань неможливе на підставі одного обвинувального акту та доданого до нього реєстру матеріалів досудового розслідування і не підтверджених доказами клопотань учасників судового провадження Їх вирішення також потребує фактичної основи, яка міститься ніде інше, як у матеріалах досудового розслідування та матеріалах, зібраних на цей момент іншими учасниками провадження» [9, с. 47].

Крім того, суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого, забезпечити учасникам судового провадження за їх клопотанням можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна дійти таких висновків:

1. Застосування кримінальних процесуальних норм на стадії підготовчого провадження варто віднести до цілісної системи комплексного регулювання кримінальних процесуальних відносин, які виступають як об'єкт кримінальної процесуальної політики.

2. Правозастосовний процес на стадії підготовчого провадження має виходити з базових засад: а) кримінальне процесуальне регулювання виступає основою застосування кримінальних процесуальних норм; б) наявність спеціально уповноваженого органу (суду), який наділений компетенцією щодо належного застосування кримінальних процесуальних норм.

3. Цільовим призначенням правозастосовного процесу в кримінальному провадженні є перевірка процесуальних підстав для призначення судового розгляду, а також щодо підготовки до розгляду матеріалів кримінального провадження в судовому засіданні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єні О. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції / О. Єні, Л. Матієк // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 286–289.
2. Сиза Н. Завдання суду в стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі / Н. Сиза // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2 (10) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14snpkpu.pdf>.
3. Загурський О. Реалізація кримінальної процесуальної політики через застосування кримінальних процесуальних норм / О. Загурський // Право і суспільство. – 2014. – № 6–2. – С. 167–172.
4. Бабаєва О. Щодо питання про місце підготовчого провадження в системі кримінального процесу / О. Бабаєва // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої XX-річчю Національної академії правових наук України (м. Одеса, 1 листопада 2013 р.). – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 183–184.
5. Порядок складення досудової доповіді : Наказ Міністерства юстиції України від 27 січня 2017 р. № 200/5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17>.
6. Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-08>.
7. Дячук С. Стадія підготовчого провадження та її особливості / С. Дячук // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 4 (5). – С. 131–138.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
9. Попелюшко В. Формування кримінальної справи на стадії судового провадження / В. Попелюшко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 44–49.